

УДК 262.1 (091) "19"

Крапівін О.В., Крапівіна М.О.

Духовенство у політичному та духовному житті російського, українського і болгарського села початку ХХ століття

Життя росіян, українців і болгар з давніх часів пов'язане з православ'ям. Православна релігія стала основоположним фактором національної самосвідомості, який мусив відіграти важливу роль у період становлення націй. Протягом віків церква була творцем і носієм культури. Оскільки богослов'я домінувало у всіх сферах життя, віра стала загальним надбанням, і все життя людей осмислювалося і спрямовувалося цією вірою.

У даній праці робиться спроба визначити місце і роль духовенства в Росії, Україні і Болгарії у політичному та духовному житті болгарського, російського і українського села на початку ХХ століття. Автори ставлять перед собою завдання з'ясувати характер його діяльності і значущість в конкретних умовах кожної із вказаних країн.

Окремі аспекти цієї проблеми в більшій чи меншій мірі мали відображення у небагатьох працях істориків, які були присвячені, головним чином, розгляду проблем історії болгарської, української і російської церкви, їх ролі у житті села, відносинам з державою.

Вплив церкви в Росії, Україні і в Болгарії базувався на основних її постулатах, які склалися тут в одну й ту саму епоху в конкретних соціально-економічних умовах багатьох слов'янських держав. В них знайшли відображення основні ідеї православ'я, які в цілому були підпорядковані завданню обґрунтувати першорядну і винятково самостійну роль сільських священників у політичному та духовному житті російського, українського і болгарського села.

Визначення впливу на характер відмінностей про місце і роль священників в Росії, Україні і в Болгарії

виявляло політичний і соціальний розвиток російських, українських і болгарських земель, які мали до початку ХХ століття власні риси і сформовані традиції. Це, зокрема, проявилось у вирішенні таких важливих питань, як ставлення церкви до держави в Російській імперії і Болгарії, місця і ролі священників у селі та ін.

У порівнянні з болгарськими священниками російські і українські духовні особи в селі знаходились у більш складному становищі, що знайшло своє відображення у заяві митрополита Філарета: "Істинно розуміючи Євангеліє ніколи не знаходили і не знайдуть в ньому демократичного вчення" [1]. Не дивно, що при таких реакційних переконаннях російське і українське духовенство, навіть за умови дуже енергійного проповідування, не мало будь-якого впливу на уми під час бродіння в головах селян на початку ХХ століття.

Марність культового впливу після ряду невдалих спроб усвідомили і урядові, і церковні верхи. Тоді стали шукати інші способи одурманювання дорослої сільської маси. І невдовзі такий засіб було знайдено – казенна горілка. Із "проклятого зілля", яке дотла розорило селянське господарство, що потрапляло у павутиння шинкаря, горілка стала "царською" і навіть "благословенною" чашею втіхи, бо відкриття "казенок" обставлялося урочисто і освячувалося церквою служінням перед рядами пляшок з цілющою вологою молебнів.

Спроби ж підкорити релігії уми підрастаючого покоління були знайдені за допомогою школи. Але у зв'язку з тим, що ця ідея виходила "зверху", то сільське духовенство не захотіло проїнятися ревністю до церковно-приходської школи і лише побачило в ній новий тягар, покладений на нього. Мізерна плата за завідування і викладання, яка напередодні Першої світової війни була доведена всього до 60 крб. на рік, абсолютно не відповідала тому клопоту, тій роботі і відповідальності, які доводилося тепер нести священнику, в приході якого відкривалася школа. Враховуючи все це, сільські і волосні сходи робили спробу підпорядкувати собі сільських священників. Тим часом, зробити це було досить непросто, хоча б тому, що сільські священники ще з кінця ХІХ століття ревно виконували функції донощиків про "хвилювання умів" серед селян, сповіщаючи про це цивільну владу, що, безумовно, не було таємницею для селян [2].

У сільському побуті російський і український священник стогнав у ярмі селянської праці, часто обробляючи свій наділ з тією ж гарячкою і з тими ж мізерними результатами, як і його прихожанин –

селянин. Болгарський сільський священник також сам обробляв свою землю, але його роль у політичному і духовному житті болгарського села була зовсім іншою. Болгарські селяни, які порівняно недавно пережили бурхливу революцію – визвольну епоху, не були обплутані кайданами релігійного фанатизму, як це було в Росії, в Україні та деяких католицьких і мусульманських країнах, хоч у масі своїй залишалися віруючими. У болгарському селі збереглися джерела живої демократичної ініціативи, її підтримувала одна із найбільш демократичних конституцій тодішньої Європи – Тирнівська [3].

У порівнянні з селянськими масами Російської імперії, інших європейських країн та земель, болгарське селянство відрізнялося громадською активністю й організованістю. Чималу роль у цьому процесі відіграли священники. Завдяки їх подвижництву, ініціативі та фінансовій підтримці з початку ХХ ст. значно ширше відбувався процес залучення болгарських селян до освіти, політичної і духовної культури [4]. Болгарський хліборобський народний союз (БХНС), що виник сто років тому, у 1899 р., як представник політичного селянського руху, з самого початку діяльності своєї організації виступає з позицій християнської моралі. Не бажаючи втрачати зв'язок з селянством, сільське духовенство, яке було тісно пов'язане з ним, бере активну участь у діяльності низових організацій Хліборобського союзу – дружб [5]. Один із російських дипломатів, акредитованих у Болгарії, доносив МЗС Росії, що "під час ближчого ознайомлення з союзом (тобто з БХНС – О.К.) передусім вражає введена в ньому суворая дисципліна. Щоб зберегти у ньому однорідність, що ґрунтується на спільності інтересів, членами союзу можуть бути тільки селяни, які володіють землею, а також вчителі і священники; останні, як більш освічені, є природженими керівниками хліборобських дружб. В члени союзу об'єднуються селяни, які перед Євангелієм давали клятву вірності союзу і його Статуту. Священники ж освячують знамена дружб" [6].

Офіційне керівництво Болгарської православної церкви (БПЦ) на чолі з екзархом Йосипом з тривогою слідкувало за цими процесами і весною 1908 р. видало розпорядження про заборону священникам брати участь у селянському політичному русі, при цьому хліборобські дружби були названі протизаконними, а БХНС – "богоненависним". Керівництво союзу з обуренням відкинуло образи на його адресу з боку БПЦ, а переважна частина сільських священників публічно, у

пресі і у проповідях висловила свою незгоду з позицією церковного керівництва. Це спонукало Священний Синод невдовзі відмовитися від своїх попередніх рішень, виявивши тим самим своє безсилля у боротьбі із зростаючим авторитетом селянської партії. У подальшому БПЦ перейшла у фактичну опозицію до монархії і урядових інститутів, засудивши катастрофічні для країни підсумки двох Балканських війн і вимагаючи від царя та уряду відмовитися від участі у розпочатій Першій світовій війні [7].

Таким чином, практично однаковим був характер політичних режимів в Росії, Україні та Болгарії, а проте внаслідок абсолютно відмінних процесів демократичного розвитку, сталася криза у відношеннях між церквою і сільськими прихожанами в Росії та Україні, зміцніли тісні зв'язки духовенства з селянами в Болгарії в умовах режиму "особистої" влади.

Література

1. Никольский Н.М. История русской церкви. – Минск, 1990. – С. 476.
2. Ibid. – С. 478.
3. Стамболов С. Дневник. – София, 1991. – С. 152.
4. Българската църква и училището в Букурещ. – София, 1994. – С. 27.
5. Крапивин А.В. Димитр Драгиев: жизнь, судьба, учение. – Донецк, 1999. – С. 17, 71.
6. Архив зовнішньої політики Російської імперії, ф. Політархів, спр. 1495, арк. 33-33 зв.
7. Болгарський історичний архів, ф. 280, спр. 192; Крапивин А.В. Роль православної церкви в возникновении и укреплении духовных связей украинского и болгарского народов // Тезисы докладов научной конференции профессорско-преподавательского состава Донецкого государственного университета. Исторические науки. – Донецк, 1995. – С. 24-26.